

УДК 330.341.1

ТЕОРІЯ ІННОВАЦІЙ: ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ

© 2014 РОМАНЧИК Т. В.

УДК 330.341.1

Романчик Т. В. Теорія інновацій: дослідження понятійного апарату

Метою статті є аналіз основних дефініцій теорії інновації та визначення періоду часу, протягом якого інновацію можна вважати такою. Проведено порівняльний аналіз понятійного апарату теорії інновації, визначено відмінні риси у трактуваннях дефініцій різними авторами, наведено визначення основних категорій та побудовано ланцюжок логічної залежності між ними. Обґрунтовано відмінності між інноваційною діяльністю та інноваційним процесом. Автором доведено, що при співставленні дефініції «інновація» та етапів інноваційного циклу простежується неузгодженість. У визначеннях інновації, що містяться в сучасній літературі, не враховується її обмеженість у часі, ступінь дифузії, через що спостерігається суперечливість у сприйнятті нового для підприємства впровадження. Автор обмежує застосування дефініції «інновація» лише етапом її впровадження, доводить, що далі починається перший етап життєвого циклу продукту. Тим самим автор розмежовує економічний цикл продукту на інноваційний і життєвий цикли. Початковим етапом інноваційного циклу є генерування ідей, а кінцевим етапом – впровадження новачії. Усі подальші стадії є етапами життєвого циклу інноваційного продукту. Завдяки цьому інноваційний цикл є складовою частиною економічного циклу продукту, являючи собою стадію його створення.

Ключові слова: винахід, новація, інновація, інноваційний процес, інноваційна діяльність, інноваційний цикл, життєвий цикл, економічний цикл.

Рис.: 3. **Бібл.:** 13.

Романчик Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту та військового господарства, Національна академія Національної гвардії України (пл. Повстання, 3, Харків, 61001, Україна)

E-mail: romancik@list.ru

УДК 330.341.1

UDC 330.341.1

Романчик Т. В. Теория инновации: исследование понятийного аппарата

Целью статьи является анализ основных дефиниций теории инновации и определение временного периода, в течение которого инновацию можно считать таковой. Проведен сравнительный анализ понятийного аппарата теории инновации, определены отличительные черты в трактовании дефиниций различными авторами, приведены определения основных категорий и построена цепь логической зависимости между ними. Обращается внимание на имеющиеся различия между инновационной деятельностью и инновационным процессом. Автором доказано, что при сопоставлении дефиниции «инновация» и этапов инновационного цикла прослеживается несогласованность. В определениях инновации, представленных в современной литературе, не учитывается ее ограниченность во времени, степень диффузии, из-за чего возникают противоречия, связанные с восприятием нового для предприятия внедрения. Автор ограничивает применение дефиниции «инновация» лишь этапом ее внедрения, доказывает, что дальше начинается первый этап жизненного цикла продукта. Тем самым автор разграничивает экономический цикл продукта на инновационный и жизненный циклы. Начальным этапом инновационного цикла является генерирование идей, а конечным этапом – внедрение новшества. Все последующие стадии являются этапами жизненного цикла инновационного продукта. Благодаря этому инновационный цикл является составной частью экономического цикла продукта, представляя собой стадию его создания.

Ключевые слова: изобретение, новшество, инновация, инновационный процесс, инновационная деятельность, инновационный цикл, жизненный цикл, экономический цикл.

Рис.: 3. **Библ.:** 13.

Романчик Татьяна Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента и военного хозяйства, Национальная академия Национальной гвардии Украины (пл. Восстания, 3, Харьков, 61001, Украина)

E-mail: romancik@list.ru

Romanchyk T. V. Innovation Theory: a Study of the Conceptual Apparatus

The aim of the article is to analyze the main definitions of the innovation theory and to determine the time period during which the innovation can be regarded as such. A comparative analysis of the conceptual apparatus of the innovation theory was conducted; distinctive features of interpretation of definitions by different authors were defined, definitions of key categories were given and a chain of logical dependencies between them was built. Attention is paid to the differences between innovation and the innovation process. The author has proved that when comparing the definitions of "innovation" and the stages of the innovation cycle some inconsistency can be traced. In the definitions of innovation, presented in the current literature, its time limitation and the degree of diffusion are not considered, which is why there are contradictions associated with the perception of a new for implementation in an enterprise. Thus, the author restricts the use of the definition of "innovation" only at the stage of its implementation, and proves that after that the first stage of the product life cycle begins. Thus, the author divides the economic cycle of a product into innovation and life cycle. The initial stage of the innovation cycle is to generate ideas, and the final stage – the introduction of innovations. All subsequent steps are the stages of the life cycle of product innovation. Thanks to this innovation cycle is an integral part of the economic cycle of the product, representing the stage of its creation.

Key words: invention, innovation, innovation process, innovation activity, innovation cycle, life cycle, economic cycle.

Pic.: 3. **Bibl.:** 13.

Romanchyk Tetiana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management and Military Facilities (Economy), The National Academy of the National Guard of Ukraine (pl. Povstannya, 3, Kharkiv, 61001, Ukraine)

E-mail: romancik@list.ru

Умови ринкової економіки вимагають від промислових підприємств постійного вдосконалення виробничого процесу, підвищення якості продукції, збільшення ефективності виробництва. Найефективнішим шляхом вирішення питань зміцнення ринкових позицій підприємств є посилення інноваційних процесів. Досвід розвинених країн свідчить, що нормою сучасно-

го економічного життя стали докорінні перетворення в галузі засобів і способів виробництва, обумовлені розвитком науково-технічного прогресу.

Ринкове середовище створює умови для пошуку конкурентних переваг як підприємства, так і його продукції. Саме конкурентна боротьба спонукає вдосконалювати всі процеси, що відбуваються на підприємстві

від організації виробничого процесу до змін у системі збуту готової продукції та управління всіма етапами цих процесів. Тобто основою вдосконалення виробничої та збутової діяльності, підґрунтям ефективного процесу господарювання, гнучкості та адаптивності підприємницької діяльності є пошук і реалізація інновацій. В умовах ринкової економіки інновації є ефективним засобом конкурентної боротьби, створюючи нові потреби, забезпечуючи зниження собівартості продукції, приток інвестицій, підвищення іміджу виробника, поширення ринків збуту. Урегулювання цієї проблеми набуває сьогодні першочергового значення.

Поняття «інновація» як економічна категорія увійшло в обіг завдяки концепції австрійського економіста Й. А. Шумпетера, який у 1911 р. у книзі «Теорія економічного розвитку» запропонував своє бачення нових комбінацій змін у розвитку і дав опис інноваційного процесу [1]. Саме він сконцентрував увагу на різниці понять «винахід» і «нововведення», ролі нових технологій у процесі виробництва, впровадженні нових продуктів, нових знань, нових джерел сировини, поширенні ринків збуту [2, с. 13].

В умовах ринкової економіки інновації стають основною рушійною силою підприємств і передумовою їхнього розвитку. Саме тому проблемам інноваційного розвитку як головного чинника адаптивності підприємств до динамізму конкурентного середовища сьогодні приділяється багато уваги.

Проблеми управління інноваціями привертають увагу як закордонних, так і вітчизняних науковців. Серед них такі відомі економісти, як С. Агарков [3], Л. Барютін [4], О. Волков [2], М. Денисенко [2], С. Ілляшенко [5], Ю. Яковець [7] та ін. Незважаючи на це, інноваційна теорія та практика має ще багато сторін, що потребують подальшого розгляду та дослідження.

Наразі недостатньо обґрунтованими є дефініції, що використовуються для зазначення найбільш застосовуваних категорій. Різноманітність і певна суперечність дефініцій теорії інновації, запропонованих різними авторами, призводить до змішування понять, що ускладнює процес розуміння. Як наслідок – відсутність єдиного термінологічного апарату, помилки в трактуванні визначень як у науковій, так і в навчальній літературі. Неоднозначність сприйняття категорій, відсутність єдиного понятійного апарату є джерелом недостатньої обізнаності нових фахівців у згаданій області, що призводить до плутанини, тягне за собою різні підходи до управління інноваційним розвитком, в оцінюванні ефективності інноваційної діяльності та нерідко є причиною помилок у прийнятті управлінських рішень.

Дослідження теоретичних основ інноваційного розвитку зумовлює постановку такої мети, як аналіз основних дефініцій теорії інновації та визначення періоду часу, протягом якого інновацію можна вважати такою.

Сучасна економічна література приділяє багато уваги питанням інноваційного розвитку підприємств та економіки країни. При цьому термінологічний апарат, що застосовується, не завжди дозволяє трактувати його однозначно. У світовій економічній літературі немає однозначного тлумачення визначень інновації, інноваційного циклу. Вони перебувають у постійному розвитку і доповнюються певними аспектами, які враховують особливості застосування дефініцій згідно з розвитком економічних відносин, залежно від об'єкта і предмета досліджень.

Порівняльний аналіз трактувань категорії «інновація» [8, 9], які запропоновані окремими науковцями, дозволяє виявити низку найбільш істотних позицій, що передають її зміст, а саме:

1) інновація ототожнюється з упровадженням у виробництво нових або вдосконалених продукції, послуг, технологій, організаційно-технічних рішень виробничого, адміністративного, комерційного та ін. характеру (Н. Чухрай, М. Крупка, Є. Уткін, Ю. Яковець, А. Добринін, Е. Роджерс, А. Гриньов);

2) інновація розглядається як процес практичного використання інтелектуального товару (ідей, винаходів, ноу-хау) з метою створення кращих за своїми якостями виробів, технологій, який охоплює весь спектр видів діяльності від досліджень і розробок до маркетингу (Т. Брайан, Б. Твісс, Б. Санто, Є. Лапко);

3) інновацією вважають підсумок впровадження попередньо проведеної наукової, практичної, організаційної роботи (А. Левінсон, Р. Фатхутдинов, С. Ілляшенко, Л. Гохберг, С. Ільєнкова);

4) інновація розглядається як стратегічний засіб підтримання конкурентної переваги та, за рахунок збереження актуальності продукту, збереження цін та прибутку (Є. Вебстер, П. Друкер, М. Портер, Р. Доул).

В економічній літературі часом поняття «нововведення», «новація», «інновація», «винахід», «інноваційна діяльність» сприймаються як синоніми. Однак більш детальний їх розгляд доводить, що такий підхід є помилковим. Згадані категорії знаходяться у послідовній залежності й створюють ланцюжок логічної черговості (рис. 1).

Винахід – це, як правило, теоретична розробка, нове технічне рішення, що може бути практично застосоване. Винаходом може бути продукт, процес, нове застосування існуючого продукту або процесу.

Новація – розробка, здійснена на базі нової ідеї, будь-яке якісно нове доповнення або зміна продукту, технології, алгоритму діяльності, що відбивається на їх властивостях.

Інновація (нововведення) являє собою впровадження нової новації, винаходу, який знайшов практичне використання, матеріалізований результат, отриманий від вкладення капіталу в нову техніку чи технологію, у нові форми організації виробництва, праці, обслуговування

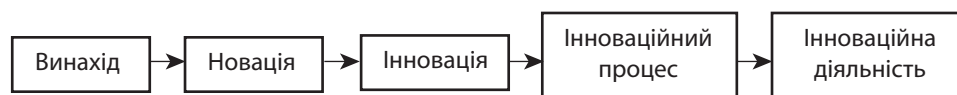

Рис. 1. Ланцюжок логічної залежності категорій

і управління [10, 11]. У Законі України «Про інноваційну діяльність» інновація визначається як «новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція чи послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [12].

Обов'язковою властивістю інновації є науково-технічна новина. Не можна вважати інновацією:

- ✦ несуттєві зміни в продукті або технологічному процесі;
- ✦ незначні технічні або зовнішні зміни продукту, а також його складових;
- ✦ розширення номенклатури продукції шляхом випуску відомих ринку товарів;
- ✦ застарілі для розвинених країн, але нові для України лінії виробництва продукції і т. ін.

Отже, з раніше наведених умовних груп визначень тими, що найбільш точно передають зміст категорії «інновація», можна вважати лише першу та третю. З іншими із запропонованих формулювань можна погодитись лише за умови їх додаткового уточнення. Друга та четверта умовні групи визначень при більш детальному розгляді викликають певний сумнів, а саме:

- ✦ процес практичного використання інтелектуального товару скоріше характеризує інноваційний процес;
- ✦ інновацію можна розглядати як стратегічний засіб у конкурентній боротьбі, однак таке визначення є занадто широким. Крім того, збереження цін, прибутку, актуальності продукту не завжди є наслідком впровадження інновацій.

Інновація є результатом інноваційного процесу, який являє собою послідовний ланцюг подій з розроблення, впровадження та практичного застосування винаходів (розробок, ідей) у діяльності промислового підприємства. Інновація є кінцевим результатом інтелектуальної діяльності людини, який пов'язаний з впровадженням і дозволяє отримати додаткову цінність.

Інноваційна діяльність – комплекс наукових, технологічних, організаційних, фінансових, комерційних заходів щодо розроблення новаций, їх впровадження та розповсюдження.

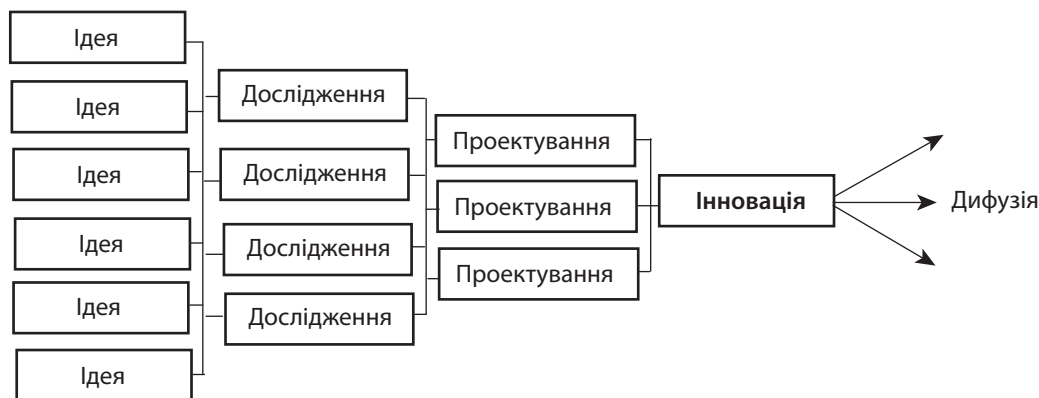

Рис. 2. Схема інноваційної діяльності

Отже, інноваційний процес є складовою частиною інноваційної діяльності і відрізняється від неї тим, що включає, крім всіх етапів саме інноваційного процесу, процес розповсюдження новаций. Схему інноваційної діяльності представлено на рис. 2.

Зовнішній вигляд схеми (рис. 2) обумовлений кривою успіху товару від ідеї до готового продукту, згідно з якою лише одна з майже 2000 запропонованих ідей реалізується у вигляді успішного товарного продукту.

Найважливішою характеристикою інноваційної діяльності є інноваційний цикл, однозначного визначення якого в літературі дотепер не існує. Майже всі вчені, які займаються дослідженням проблем інноваційного розвитку, одностайні в думці, що початковим його етапом є пошук нових ідей, створення новини. Однак стосовно кінцевого етапу інноваційного циклу їх бачення розділились. На думку Л. С. Бляхмана [4, с. 51], він закінчується етапами використання і старіння. Л. С. Барютін [4, с. 5] вважає, що це розповсюдження і вдосконалення. Ю. В. Яковець говорить, що інноваційний цикл закінчується, коли «техніка, вичерпавши свій потенціал, замінюється у виробництві і споживанні новою, більш ефективною, що реалізує ідеї більш високого рівня» [7, с. 47 – 48].

У джерелах [5, 6] наведене інше бачення варіантів інноваційного циклу. За згаданим джерелом інноваційний цикл може починатися:

- ✦ генеруванням ідей;
- ✦ придбанням патенту;
- ✦ придбанням ліцензії.

Те саме джерело як кінцевий етап інноваційного циклу пропонує:

- ✦ продаж патенту на технічне (технологічне) рішення;
- ✦ продаж ліцензії на право виготовлення товару;
- ✦ розгортання комерційного виробництва нового товару [5, 6].

При більш детальному розгляді мова йде скоріш про інноваційну діяльність підприємства. Інноваційний розвиток відбувається циклічно, що проявляється як у вертикальній площині (у межах одного підприємства при переході від попереднього до наступного інноваційного циклу), так і у горизонтальному розповсюдженні (завдяки процесам дифузії інновацій). Орієнтуючись

на теорію циклічності, яка стверджує, що цикл – це період часу між двома однаковими станами економічної кон'юнктури, початком або закінченням інноваційного циклу не можна вважати окремі його етапи. Для повного завершення циклу розробка має пройти всі етапи від генерування ідеї до впровадження у виробництво. У випадку придбання або продажу новації на проміжному етапі її розроблення чи створення інноваційних проектів різними організаціями можна говорити про поетапне, або дискретне, проходження інноваційного циклу.

Стосовно межі закінчення інноваційного циклу, то нею можна вважати закінчення етапу впровадження новації та початок її освоєння. Далі починається процес старіння новації під впливом науково-технічного прогресу, розповсюдження інформації, трансфер технологій.

Аналіз поглядів на теорію інноваційного циклу дозволяє констатувати, що запропоновані підходи до визначення меж інноваційного циклу у загальному вигляді схожі з етапами життєвого циклу проекту. У цьому немає протиріччя. Розробка й впровадження інновацій здійснюється за проектним підходом. Протиріччя простежується при співставленні дефініції «інновація» та етапів інноваційного циклу. Згідно з визначенням інновація являє собою матеріалізований результат, отриманий від вкладання капіталу в нові впровадження на виробництві. В умовах депресивної економіки нових впроваджень може не спостерігатися тривалий період часу. У такому випадку можна говорити про старіння інновації. При більш детальному розгляді впровадження, що використовується на підприємстві тривалий час, часто застосоване також в діяльності інших компаній завдяки процесу дифузії, знаходячись на стадії старіння, взагалі не сприймається як інновація.

У науковій літературі існує думка, що «інновація закінчується при остаточному вичерпанні можливостей технічного і економічного вдосконалення новації або корінній зміні потреб» [13, с. 20]. Таке формулювання інноваційного циклу дорівнює його до життєвого циклу

проекту. Однак кожен з них в силу своїх особливостей має відмітні риси.

Сучасні концепції циклічності дозволяють аналізувати економічні процеси й явища за принципами коливального характеру. Усі вони (життєві цикли товару, підприємства, проекту, інновації) в узагальненому вигляді складаються з низки фаз, що повторюються: зародження – підйом – спад.

За визначенням російських вчених, «життєвий цикл інновації представляє собою повний період часу, протягом якого інновація володіє активною життєвою силою і приносить виробнику прибуток або іншу реальну користь» [3]. Але аналогічним чином може бути визначено і життєвий цикл нового продукту (товару). Однак інновація обмежена в часі. У випадку багаторічної незмінної роботи підприємства не можна вважати придбане десятки років тому обладнання інновацією. Згідно зі схемою (див. рис. 2) нововведення як інновація перестає існувати одразу після впровадження. Воно стає засобом виведення на ринок нового товару або подовження життєвого циклу продукту, виведення продукту на інший етап його життєвого циклу і т. п. (рис. 3).

Згідно із загальним підходом цикл життя товару за часом більш короткий, ніж його економічний цикл, який включає фази створення. З цього випливає, що життєвий цикл інновації є складовою частиною економічного циклу нового продукту. Кінцевий етап життєвого циклу інновації є початком життєвого циклу продукту або засобом подовження етапу зрілості продукту, що вдосконалюється.

ВИСНОВКИ

Отже, інновацією можна вважати впровадження у процеси виробництва та управління нових розробок стосовно продукції, технології виробництва, механізмів збуту, принципів управління та ін., здатних сприяти збільшенню результативності діяльності підприємств і закладів, а також підвищенню ступеню задоволення потреб споживачів.

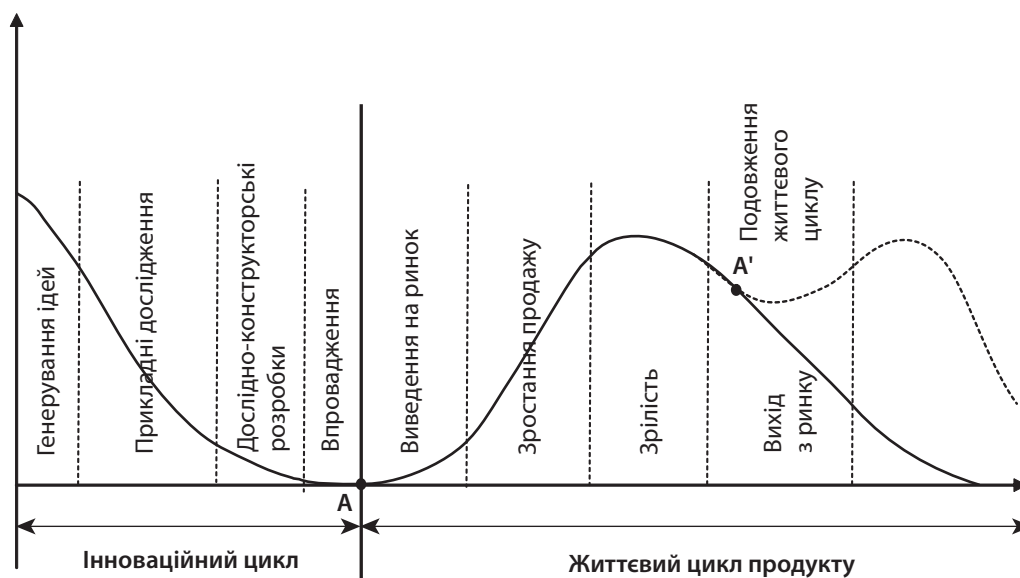

Рис. 3. Економічний цикл нового продукту

Виходячи з того, що інноваційний цикл є складовою частиною економічного циклу продукту, являючи собою стадію його створення, початковим етапом інноваційного циклу є генерування ідей, а кінцевим етапом – впровадження інновації. Усі наступні стадії є етапами життєвого циклу інноваційного продукту. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер. – М.: Директ-Медиа, 2007. – 400 с.
2. Інноваційний розвиток промисловості України / О. І. Волков, М. П. Денисенко, А. П. Гречан та ін.; під ред. проф. О. І. Волкова, проф. М. П. Денисенка. – К.: КНТ, 2006. – 648 с.
3. Агарков С. А. Инновационный менеджмент и государственная инновационная политика / С. А. Агарков, Е. С. Кузнецова, М. О. Грязнова // Изд-во «Академия естествознания». 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rae.ru/monographs/112>
4. Пугина Л. И. К вопросу экономического содержания и классификации инноваций / Л. И. Пугина // Современная экономика: проблемы, тенденции, перспективы. – 2014. – № 10. – С. 131 – 140.
5. Ілляшенко С. М. Роль і завдання маркетингу інновацій на етапах інноваційного і життєвого циклу товару / С. М. Ілляшенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/16001/1/2009_8.pdf
6. Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу: монографія / За заг. ред. д. е. н., проф. С. М. Ілляшенка. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 615 с
7. Яковец Ю. В. Глобальные экономические трансформации XXI века: монография / Ю. В. Яковец. – М.: Экономика, 2011. – 377 с.
8. Каїра З. С. Інновації, винаходи та малий бізнес: аналіз економічних взаємозв'язків / З. С. Каїра, Н. П. Вишневецька, І. О. Каїра [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jmce.dsum.edu.ua/ru/files/Kaira2.pdf>
9. Гоменюк М. О. Теоретичні основи інноваційної діяльності / М. О. Гоменюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/gomenyuk-mo-teoretichni-osnovi-innovatsiynoyi-diyalnosti>
10. Прокопишин Л. М. Управлінські інновації та особливості їх використання на машинобудівних підприємствах в сучасних умовах господарювання / Л. М. Прокопишин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vlp.com.ua/files/101_0.pdf
11. Осипов В. М. Інноваційні фактори розвитку регіону: проблеми та перспективи / В. М. Осипов, А. М. Грезіна // Економіка: реалії часу. – 2011. – № 1(1). – С. 165 – 169.
12. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.
13. Сорокин А. В. Резервы повышения эффективности инновационной деятельности промышленных предприятий: дисс. ... канд. экон. наук; спец.: 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством / А. В. Сорокин. – Москва, 2006. – 162 с.

REFERENCES

- Agarkov, S. A., Kuznetsova, E. S., and Griaznova, M. O. "Innovatsionnyy menedzhment i gosudarstvennaia innovatsionnaia politika" [Innovation management and state innovation policy]. <http://www.rae.ru/monographs/112>
- Homeniuk, M. O. "Teoretichni osnovy innovatsiynoi diialnosti" [The theoretical basis of innovation]. <http://intkonf.org/gomenyuk-mo-teoretichni-osnovi-innovatsiynoyi-diyalnosti>

Illiashenko, S. M. "Rol i zavdannia marketynhu innovatsii na etapakh innovatsiinoho i zhyttievoho tsyklu tovaru" [The role and tasks of marketing innovations in the stages of innovation and product life cycle]. http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/16001/1/2009_8.pdf

Kaira, Z. S., Vyshnevskaya, N. P., and Kaira, I. O. "Innovatsii, vynakhody ta maliy biznes: analiz ekonomichnykh vzaiemozviazkiv" [Innovation, invention and Medium Enterprises: analysis of economic relationships]. <http://jmce.dsum.edu.ua/ru/files/Kaira2.pdf>

[Legal Act of Ukraine] (2002).

Marketynh innovatsii i innovatsii v marketynhu [Marketing of innovations and innovations in marketing]. Sumy: Universytetska knyha, 2008.

Osyrov, V. M., and Hrezina, A. M. "Innovatsiini faktory rozvytku rehionu: problemy ta perspektivy" [Innovative region development: problems and prospects]. *Ekonomika: realii chasu*, no. 1 (1) (2011): 165-169.

Pugina, L. I. "K voprosu ekonomicheskogo soderzhaniia i klasifikatsii innovatsiy" [On the question of economic substance and classification of innovation]. *Sovremennaiia ekonomika: problemy, tendentsii, perspektivy*, no. 10 (2014): 131-140.

Prokopyshyn, L. M. "Upravlinski innovatsii ta osoblyvosti ikh vykorystannia na mashynobudivnykh pidpriemstvakh v suchasnykh umovakh hospodariuvannia" [Management innovation and especially their use in machine-building enterprises in the modern business environment]. http://vlp.com.ua/files/101_0.pdf

Shumpeter, Y. A. *Teoriia ekonomicheskogo razvitiia* [Theory of Economic Development]. Moscow: Direkt-Media, 2007.

Sorokin, A. V. "Rezervy povysheniia effektivnosti innovatsionnoy deiatelnosti promyshlennykh predpriatiy" [Reserves of increase of efficiency of innovative activity of industrial enterprises]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2006.

Volkov, O. I. et al. *Innovatsiyni rozvytok promyslovosti Ukrainy* [Innovative development industry in Ukraine]. Kyiv: KNT, 2006.

Yakovets, Yu. V. *Globalnye ekonomicheskie transformatsii XXI veka* [Global economic transformation of the XXI century]. Moscow: Ekonomika, 2011.